

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Α'

Πολλοί πολλὰς μὲ ἠρώτησαν περὶ τοῦ νέου πολιτεῦ ματος τῆς Ἑλλάδος ἐν σχέσει πρὸς τὴν θεοπνευστον Ἁγίαν Γραφήν καὶ καθόλου τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἂν δηλονότι τὸ νέον τοῦτο πολίτευμα εἶνε σύμφωνον ἢ μὴ πρὸς τὰς θείας καὶ ἀναλλοιώτους ἀδῶν ἀρχάς. Καὶ πρότερον καὶ τελευταῖον ὑπεστηρίχθη ἡ ἀποψις ὅτι ὁ θεομῶς τῆς κληρονομικῆς βασιλείας ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἁγίας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥτις καὶ ἄλλως καὶ δι' ἐδῶν καὶ τερ- παρίων εὐχεται πάντοτε ὑπὲρ τῶν βασιλέων. Ἐπειδὴ καὶ ἐν τῇ ἐπιτά- κτῳ Ἱερῶ Συνόδῳ τῆς Ἑλλάδος ἐγένετο λόγος καὶ συζητήσις περὶ τούτου, φέρε ἀναπτύξωμεν τὸ ζήτημα συντόμως, *sine ira et studio*.

Πρώτιστα λέγομεν ὅτι ἡ θεοδωρητὸς Ἁγία Γραφή, ἀφ' ἧς ῥεῖ καθαρόν τὸ νῆμα τῆς ὑγιανούσης διδασκαλίας, ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν διδασκαλίαν, τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθεν ἐπὶ τῆς γῆς νὰ διδάξῃ οὐχ φυσικὰς ἢ ἀστρονομικὰς ἢ πολιτικὰς ἀλήθειας· ἦλθε νὰ διδάξῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ μαρτυρήσῃ ὑπὲρ αὐτῆς, ἀλήθειαν θρησκευτικὴν καὶ ἠθι- κὴν, διότι αὐτὸς εἶναι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ (Ἰωάν. ιδ'. 6). Μὲ τὴν θείαν καὶ ζωογόνον διδασκαλίαν τοῦ καὶ τὸ τίμιον Αἷμα Του ἔμελλε ν' ἀναμορφωθῇ καὶ ἀνάκαινισθῇ ἡ ἀνθρωπότης, ἥτις εὐρόσατο «ἐν χώρῳ καὶ σκιᾷ θανάτου». Ναί· ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου μας εἶνε ἡ ζύμη, ἥτις ζυμοῖ ὅλον τὸ φύραμα τῆς ἀνθρωπότητος· ἀνακαινίζει τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου ἐν πάσῃ τῇ σφαίρῳ τοῦ ἀτομικοῦ, οἰκογενειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χρι- στὸς «ἐγέννηθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολυτρώσις» (Α'. Κορινθ. α', 30). Ἡ Χριστιανικὴ ἄρα θρησκεία δὲν εἶνε κοινωνικόν τι σύστημα ἢ πολιτικόν, εἶνε ἡ ἀληθὴς θρησκεία τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως. Ὁρθῶς δὲ καὶ ὁ πολιτιολόγος Γκυ- ζῶτος λέγει «ἡ θεοπνευστία τῶν Γραφῶν ἀφορᾷ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἠθικὴν, ἀποκλειστικῶς ταύτας καὶ ὁ θ δ ε μ ι α ν ἄ λ λ η ν ἄ ν θ ρ ο π ι ν η ν ἐπιστήμην... Ἡ ἀστρονομία, ἡ γεωλογία, ἡ γεωγραφία, ἡ χρονολογία εἶνε ξένα πρὸς τὴν πηγὴν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν Ἁγίων Γραφῶν

Ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἶνε-
οὶ καρποὶ οὗς ἔδρεψεν ἡ ἀνθρώπινη διὰ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας
διαδοχικῶν γενεῶν. Ἐάν, λοιπόν, ἐκτὸς τῶν θαυμασίων γεγονότων,
ἀπαντησθε εἰς τὰς ἁγίας Γραφὰς ὄρους καὶ ἀξιώματα ἐν διαφωνίᾳ
πρὸς τὰς ἐγνωσμένας ἀληθείας τῶν διαφορῶν ἐπιστημῶν, μὴ ἐκπλα-
γῆτε, μὴ ἀνησυχῆσητε· ἐκεῖ δὲν ἔφερον ὁ Θεὸς τὸ θεῖον του Φῶς!
Εἶνε ἐκφράσεις τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὸ μέτρον τῶν γνώ-
σεῶν των, ἐκφράσεις ἐν χρήσει τότε, ὡς ὄφειλέ τις νὰ μεταχειρισθῆ,
ἐὰν ἤθελε νὰ κατανοηθῆ ὑπὸ τῶν συγχρόνων. Βεβαίως πολλαχοῦ τῆς
Ἁγίας Γραφῆς ὑπάρχουν αἱ λέξεις τῆς βασιλείας καὶ βασιλέως, ὡς
«τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις
Ἡρώδου τοῦ βασιλέως» (Ματθ. β'. 1), οὐχὶ δὲ ἅπας ὁ Κύριος ἀνέπτυσε
διδασκαλίαν, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῶν συμβαινόντων ἐν τῷ συγχρόνῳ
κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ βίῳ τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων πρὸς πληροτέραν
σαφήνειαν, ὡς «ὡμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ»
(Ματθ. ιη', 23. κβ, 2), ἀλλὰ ταῦτα εἶνε συνήθεις ἐκφράσεις τῶν χρό-
νων ἐκείνων τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἡ Ἁγία Γραφή εἶνε βιβλίον θεῖον καὶ
θεόπνευστον, ἀλλὰ καὶ ἱστορικόν, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ἱστορικὰ γεγο-
νότα, τὰ ὁποῖα ἐγένοντο ἐπὶ τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἡγεμόνων. «Ἐγένε-
το ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξηλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγουστοῦ
ἀπογράφεσθαι τὴν οἰκουμένην» (Λουκ. β', 1). Πῶς ἠδύνατο ἄλλως νὰ
καθορισθῆ ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἢ τῶν ἄλλων ἱστορι-
κῶν γεγονότων, ἐφ' ὅσον αὐτὸ ἦτο τὸ χρονολογικὸν σύστημα τῶν Ἰου-
δαίων¹. Ἐπειτα ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος τῆς

1. Τὸ πάλαι ἕκαστον ἔθνος εἶχεν ἰδίαν ἀρχὴν χρονολογικὴν. Παρὰ τοῖς
Ἕλλησι, πλὴν τῆς κοινῆς τῶν Ὀλυμπιάδων χρονολογίας, αἱ διάφοροι πό-
λεις αἱ Ἑλληνικαὶ εἶχον καὶ ἰδιαιτέρον τρόπον τοῦ προσδιορίζειν τὰ ἔτη τῶν
ἱστορικῶν γεγονότων διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχόντων ἢ ἐφόρων (ἐν Σπάρτῃ)
ἢ ἱερέων (ἐν Ἀργεῖ). Οἱ Ῥωμαῖοι, καίτοι εἶχον ὡς ἀρχὴν τῆς χρονο-
λογίας τὴν κτίσιν τῆς Ῥώμης τῷ 754 ἢ 753 π.Χ.) προσδιώριζον συνήθως τὰ
γεγονότα κατὰ τὰ ἔτη διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐνιαυσίων ἀρχόντων Ὑπάτων,
κατὰ δὲ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἀρχῆς τῶν αὐτο-
κρατόρων. Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ ἡ χρονολογία ἐν ἀρχαιότεροις χρόνοις εἶνε
ἄλλως γενεαλογικῆ, κατὰ δὲ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους κατὰ τὰ ἔτη τῆς βα-
σιλείας ἐκάστου βασιλέως.

δημοκρατίας ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων, πῶς ἦδυνάτο ἡ θεία Γραφή νὰ ὁμιλήσῃ περὶ αὐτοῦ;

Τὰ πολιτεύματα ἀνεπτύχθησαν ἐν τῇ πολυκυμάντῳ ἱστορίᾳ ὑπὸ τῶν διαφόρων ἀναγκῶν καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Τὰ ποικίλα εἶδη τῆς πολιτείας δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τρεῖς γενικωτάτας διαιρέσεις, ἃς ποιεῖται ὁ Ἀριστοτέλης. Κατ' αὐτόν, τρεῖς ὑπῆρχον εἶδη πολιτείας: ἡ τοῦ ἑνός, ἥτοι ἡ μοναρχία, ἡ τῶν πλειόνων τοῦ ἑνός, ἥτοι ἡ ὀλιγαρχία, καὶ ἡ τοῦ πλήθους, ἡ κυρίως πολιτεία καλουμένη. Ἀρίστη πολιτεία εἶνε ἡ ἐκπληροῦσα τὸν σκοπὸν αὐτῆς, τὴν προσαγωγὴν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας συνίσταται εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ δικαίου ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ δι' ἀρχῆς καὶ κυβερνήσεως ἐπὶ τούτῳ τεταγμένης. Ὡς δὲ λέγει ὁ πολὺς Κάντιος, «ἡ πολιτεία εἶνε ἡ ἔνωσις πλήθους ἀνθρώπων ὑπὸ τὸν νόμον τοῦ δικαίου». Οὕτω ἡ πολιτεία εἶνε μέγα σχολεῖον, ἐν ᾧ διαμορφοῦται ὁ ἀνθρώπος: εἶνε θεία τις διακόσμησις, διότι ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων συντηρεῖ ἐν ἑαυτῇ τὴν ἁρμονίαν καὶ τάξιν καὶ χρησιμεύει ὡς ὄργανον τῆς θείας προνοίας. «Συνδεῖ μὲν γὰρ τάξις, λύει δὲ ἀταξία» (Λογ. Αβ') λέγει ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουσιν οὐχὶ νὰ ἀντιτάσσωνται, ἀλλὰ νὰ ὑποτάσσωνται τῇ κοσμικῇ ἐξουσίᾳ, τοῦτ' ἔστι τῇ ἀνωτάτῃ τῆς πολιτείας ἀρχῇ· αὕτη εἶνε «ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμένη» (Ρωμ. ιγ', 1). «Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργήν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν» (αὐτόθ. ιγ', 5) ². Ἀλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος

1. Ἡ λέξις δημοκρατία παρ' Ἀριστοτέλει θεωρεῖται ἡ παρέκβασις τῆς πολιτείας, ἡ τυραννὶς τῆς βασιλείας, ὡς ἡ ὀλιγαρχία τῆς ἀριστοκρατίας (Πολιτ. Γ, 6, 4). Παρὰ Ῥωμαίους ἡ πολιτεία ἐκαλεῖτο *respublica*, ἥτοι τὰ κοινὰ πράγματα, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶχε καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν βασιλέων καὶ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς μοναρχίας. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐδημιουργήθη ὁ ὅρος δημοκρατία πρὸς δῆλωσιν τῆς πραγματικῆς δημοκρατίας τῆς λαϊκῆς, ἣτις ἀποβλέπει εἰς τὰ λαϊκὰ συμφέροντα καὶ εἰσάγει εἰς τὴν κυβερνήσιν τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ καὶ αὐτὸν τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα.

2. Ἀπολύτως ἀναγκαῖα εἶνε ἡ ἀρχὴ καὶ ἐξουσία, ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ νομιμότητος στηριζομένη. Ὁρθῶς δὲ ὁ Ἱ. Χρυσόστομος λέγει πρὸς τὸν Ἰ. «Ἐὰν τὰ δικαστήρια ἀνέλθῃ, πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀνείλες τὴν εὐταξίαν. Καὶ ὡσπερ νηὸς τὸν κυβερνήτην ἔαν ἀποστήσῃς, κατεπόντισας τὸ σκάφος· καὶ

ἠγάπησεν ἑαυτὸν ἵνα ἑαυτὸν ὑποτάσσῃ ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ σώματος καὶ ἐξουσίας ὑποτάσσασθαι, καὶ ὑποταχθῆναι, καὶ ὑπὸ πάντων ἕσθαι ὑπὸ τοῦ σώματος εἶναι, μή τινα βλαπθῆναι, ἀμαρτίας εἶναι, εὐσεβείας, πᾶσαν ἐνδοκνησθένους ἀρχότητα, πρὸς πάντας ἀνθρώπους» (Τιτ. γ' 1)¹. Ὑπέκειντο ἅρα ὁ χριστιανὸς τὰ ὑποτάσσεται τῇ κοσμικῇ ἀρχῇ καὶ ἐξουσίᾳ ὑπὸ ὅταν ὀρθοῦται ἠρεμῶν καὶ ἂν ἐκδηλοῦται, καὶ ὅταν τὰ εὐχεται ὑπὸ τῶν ἀρχόντων (ἢ καὶ βασιλέων, εἰν λέγονται βασιλεῖς οἱ ἀρχόντες) εἶναι καὶ ἡρεῖς ἐν τῇ γαλήνῃ αὐτῶν ἡρεμῶν καὶ ἡσυχίᾳ ἴσον διαγίγμενος, ὅπου ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δὲν εἶνε θρησκεία ἀτάξιας καὶ πόλεμον, ἀλλὰ ἡρεῖας καὶ εὐσυχίας, καὶ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλ' εὐσυχίας» (Α'. Κορινθ. ιδ', 33).

B.

Ἀληθῶς ὁ ἀνθρώπος εἶνε ἰσὺς κοινωνικὸν ὄν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ συντηρεῖ καὶ προάγει καὶ τελειοποιεῖ ἑαυτὸν ὁ ἀνθρώπος. «Ἐντέθηκε γὰρ αὐτῷ φίλτρον καὶ πόθος μετὰ τῶν ὁμοίων οὐξήν» (Ἀριστ. Πολιτ. Γ', δ'). Ὡς ἐν τῷ ὀργάνικῷ ἀνθρώπινῳ σῶματι ἕκαστον μέλος ἔχει ἴδιαν ἐργασίαν καὶ ἕκαστον χρησιμεύει πρὸς τὴν συντηρήσιν τοῦ ἄλλου καὶ τοῦ ὅλου, οὕτω καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ πολιτείᾳ

τὸν ἀσθετηγὸν ἐάν ἀπαγάγῃς τοῦ στρατοπέδου, δεδεμένους τῶς κολεμίδας παρεδωκας τοὺς στρατιώτας, οὕτω καὶ τῶν πόλεων ἀρχοντας εἰν ἀνάγκη, θηριῶν ἀλόγων ἀλογώτερον βιωσόμεθα δάκνοντες ἀλλήλους καὶ κατεσθίοντες τὸν πνεύστερον ὁ πλούσιος, τὸν ἀσθενέστερον ὁ δυνατώτερος, τὸν ἐπιεικέστερον ὁ ὑβριστικώτερος (εἰς Ἀριστ. θηριῶν. θηριῶν. κ' καὶ Ἀριστ. Πολιτ. Α' α').

1. Ἡ ἐξουσία, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, εἶνε ἀνωθεν δεδομένη; καὶ διὰ τοῦτο ἱερεῖς ἐνεκὰ τῆς στενῆς καὶ ἀδυσπλόου συνάφειας πρὸς τὴν πολιτείαν, πρὸς τὴν δόξαν καὶ τὴν νόμιμον ἰσότητα. Καθεστῶτες πάντες τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Θεωροῦν ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτῆς, τῆς ὁποίας κέντρον καὶ ὅπου εἶνε ἡ ἀγάπη καὶ ἀνεξικακία, ἀντικείμενα πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ κράτους, εἰς ὁποῖον ἀνήκειται ἐπὶ τῆς ἰσότητος καὶ συντηρήσιν δι' αὐτοῦ. Ὁ Πρωτοῦς ἐκέλεν εἰς τὸ Κοινωνικὸν Συμβόλιον τοῦ: «Ἐγὼ δὲν γινώσκω ἄλλο τι να ἐναντιοῦται περισσότερο πρὸς τὸ κοινωνικὸν πνεῦμα ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανικοῦ. Κοινωνία ἀληθῶς χριστιανικὴ οὐδεμία να κατεσθίονε να παραμένε κοινωνία ἀνθρώπων». Οἱ τοῦτο δὲν κατενόησαν τὸ πνεῦμα τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἡ ἐμπειροῦται αὐτῆν ἀπομνησμένης καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ὁλοκλήρῃ αὐτῆς.

οὐ πάντες χρησιμοποιεῖσιν πρὸς ἀποικίαν ἀλλήλοισιν, ἐς οὗ ἡ κοινω-
νική ἐπιβήθει εὐημεροῦ καὶ ἀρμονία. Ὅθεν, ὡς λέγει καὶ ὁ Ἰ.
Γρηγόριος, «ὁ μὲν γίνεται ἀνομή, ὁ δὲ γλώσσα, ὁ δὲ χεῖρ, ὁ δὲ ἄλλο ἐκ
τούτων» (Λόγ. ΔΒ', ιβ). Τὸν διωργανωμένον τῆς Πολιτείας σώματος
οἰοῦναι ἡ κεφαλή, ἡ ἀσθητή τοῦ νόμου μορφή, εἶνε ὁ ὑπερόπτος ἀρχὸν,
εἴτε βασιλεὺς λέγεται, εἴτε πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας¹. Εἰς τὰ βασι-
λευόμενά κράτη ὁ βασιλεὺς εἶνε ἀπλῶς κληρονομικὸς ἀρχὸν καὶ οἰ-
νεὶ ἀληθῆς βασιλεὺς εἶνε τὸ πολιτεύμα, εἰς ὃ καὶ αὐτὸς δίδει ἀρχὸν,
καὶ ὁ νόμος, ὅστις ψηφίζεται ὑπὸ τῆς βασιλῆς². Πρὸς τοὺς ἀρχαίους,
τοῦναντίον, ὁ τῆς πόλεως κρατῶν ἦτο καὶ τῆς δημοκρατίας ἀρχὸν καὶ ἰσχύ-
τος ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ ἦτο δημοκρατική. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ δὲ κώρυκος οἱ
ἄνθρωποι ἦσαν δοῦλοι τοῦ Δεσπότου, δὲν εἶχον ἰδίαν προσωπικότητα.
«Τὰ βαρβάρων γὰρ δοῦλα πάντα πλὴν ἐνός» (Εὐστρ. 62. στ' 283). Ὁ
ἄνθρωπος, στερούμενος προσωπικότητος καὶ ἐλευθερίας, ἔρχεται καὶ
παράχεται, ὡς φύονται καὶ φυλλορροῦν τὰ δένδρα, ὑπὸ τὴν ἀκαίριον
καὶ ἀδιάλειπτον πνοὴν τοῦ ἡθικοῦ λιβός, τοῦ δεσποτισμοῦ, ὅστις ἐμ-
ρανε τὰς πνευματικὰς καὶ ἡθικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῇ
Ἀνατολῇ μόνον ὁ ἠρωϊσμός τῆς δουλείας ἠδύνατο ν' ἀνα-
φαιῖ, ὡς κόρηως λέγει ὁ πολλὸς Μοντεσκιέ.

1. Ἡ κοινωνία προήλθεν ἐκ τῆς οἰκογενείας, ἡ μᾶλλον εἶνε ἡ αὐτὴ εὐ-
ρετὴ οἰκογένεια, καὶ ὑπὸ τοιαύτην μορφήν παρίσταται ἡ πολιτεία κατὰ τὴν
ἀποικιωτέραν κατάστασιν τῶν λαῶν. Ὡς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ὁ γενάρχης ἢ ὁ
πρεσβύτερος ἐδεσπότει κύριος καὶ ἐκυβερνεῖ πάντα τὰ κατὰ τὸν οἶκον ἐν
αὐθεντίᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ εἰς κοινωνίαν τὸ πρῶτον καὶ εἰς πολιτείαν κατό-
πινέπενταυεῖση οἰκογενεῖα ἀνεδέξατο τὸ κύριος τοῦ γενάρχου ὁ ἀρχὸν, ὁ
ἡγεῶν, ὁ βασιλεὺς. «Διὸ καὶ τὸ πρῶτον, λέγει ὁ σοφὸς Στάγαιρος, ἐβα-
σιλευσαν αἱ πόλεις καὶ νῦν ἐτι τὰ ἔθνη ἐκ βασιλευμένων γὰρ συνήκθον·
πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου» (Πολιτ. Α' β').

Ὡς ἀνεπέχθησαν κατὰ τοὺς νεώτερος χρόνους τὰ πολιτεύματα, ἡ
δημοκρατία διαφέρει τοῦ λεγόμενου συνταγματικῶ πολιτεύματος κατὰ τοῦτο,
ὅτι ν μὲν τοῦτο ὁ ἀνώτατος ἀρχὸν εἶνε κληρονομικῶ δικαίωματι τοῦστος,
ἐν φέν ἐκεῖνη εἶνε ἀληθὲς τὸ πολιτεύματα δὲ πρέπει νὰ εἶνε σύμφωνα
πρὸς τὴν ἀνάγκην τῶν λαῶν καὶ διὰ πρὸς τὸν ἰδιοψὴ χαρακτήρα αὐτῶν.
Εἶνε ἰε βέβαιον, ὅτι ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶνε δημοκρατικὸς
καὶ τοιοῦτος ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ἰστορίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Βυζαντινῇ περιόδῳ
καὶ δι' ἐν αὐτῇ τῇ δουλείᾳ.

Ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπῆρχεν ἡ χειραφέτησις τοῦ προσώπου ἐν αὐτῷ πάντες εἶνε ἴσοι, διότι ἕκαστος ἀποτελεῖ ἴδιαν προσωπικότητα καὶ ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς του, χωρὶς ν' ἀμελή καὶ τῶν καθηκόντων πρὸς τὴν οἰκογένειαν, τὴν κοινωνίαν, καὶ τὴν πολιτείαν. Οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητὰς τῶν Φαρισαίων, «ἀπόδοτε οὖν τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (Ματθ. κβ'. 21) εἶνε λόγοι θεῖοι, δι' ὧν χειραφετεῖται, ὡς εἶπειν, ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ Καίσαρος ἢ τῆς πολιτείας, ὑποκειμένου περὶ τῶν ὑψηλῶν του καθηκόντων πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς πειθαρχεῖ εἰλικρινῶς εἰς τὴν πολιτείαν ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐπιγείου ζωῆς καὶ ἀποδίδει «πᾶσι τὰς ὀφείλας, τῷ τὸν φόβον τὸν φόβον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὸν φόβον τὸν φόβον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν», (Ρωμ. ιγ'. 7) τοῦναντίον δὲ παρακούει εἰς τὸν Καίσαρα ἢ τὸν Ἄρχοντα, ἂν ἐπιβάλλῃ νὰ πράξῃ παρὰ συνείδησιν. «Πειθαρχεῖν δὲ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. ε'. 29). Δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται τὰ τοῦ Καίσαρος πρὸς τὰ τοῦ Θεοῦ. Δυστυχῶς ὑπῆρχε τοιαύτη σύγχυσις καὶ ἐν τῷ ἰουδαϊκῷ κόσμῳ, καὶ δὴ ἐν τῇ Δύσει, ἐν ἣ αὐτοὶ οἱ Πάπαι ἐζήτουν νὰ διευθύνουν τὰ τῆς Πολιτείας, καὶ ἐπεκράτησεν ἡ φοβερὰ δουλεία τῆς ἱεροκρατίας, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι ἔφθασαν εἰς βαθὺ πνευματικὸν σκότος καὶ κατάπτωσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄρχοντες ἢ βασιλεῖς ἀνεμίχθησαν εἰς τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπενέβησαν εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, θέλοντες αὐτοὶ νὰ νομοθετοῦν περὶ τῆς διοικήσεως αὐτῆς καὶ δὴ περὶ αὐτῶν τῶν δογμάτων.

Ἡ Ἅγια Γραφή παραγγέλλει νὰ τιμῶμεν τὸν βασιλέα, «τὸν βασιλέα τιμᾶτε», ἀλλὰ τοῦτο λέγει τοῦτο μὲν διότι ὑπῆρχον βασιλεῖς, τοῦτο

1. «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». Ἐξὶς βασιλεῖς, λέγει ὁ Ρενάν, ἦτις διέγνωσε τὸ μέλλον τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἔξισ τελείου πνευματισμοῦ καὶ θαυμασίας ὀρθότητος, ἦτις ἐδμελλίωσε τὸν χριστιανισμὸν τοῦ πνευματικοῦ ἀπὸ τοῦ προσωκαίρου καὶ ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς ἀληθοῦς φιλελευθερίας καὶ τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ. (·Βίβλος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· σελ. 157). Τὸ τοῦ Ματθ. κβ', 21 ἐξηγεῖ ὁ Ἱ. Θεοφύλακτος καὶ ἀληγορικώτερον, οὕτω «Τὰ τοῦ Καίσαρος, τοῦτ' ἐστὶ τὰ τοῦ δαίμονος τοῦ κάτω κρατοῦντος, αὐτῷ ἐκείνῳ ἀποδιδόναι καὶ προσορίπειν ὅσον ἔχει θυμὸν, ῥίψον αὐτὸν εἰς ἑαυτὸν, θυμώθητι κατ' αὐτοῦ. Ὅστω γὰρ δυνήσῃ καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ ἀποδιδόναι» (Θεοφύλακτου ε' Ματθ. θ κβ'). Ὁρατα ἀλληγορία!

δὲ διότι διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐννοεῖ γενικῶς τὸν ἄρχοντα, τὸν ἐκπροσωποῦντα τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν νόμον. Καὶ ἡ μυριόλεκτος ἔκφρασις «ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» καὶ «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ» σημαίνει γενικῶς τὴν κυριαρχίαν καὶ διακυβέρνησιν τοῦ Θεοῦ ἢ τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλέως, καὶ δεύτερον τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐπεκτείνεται ἡ κυριαρχία αὐτή. «Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἔστιν» (Λουκ. ιζ', 21¹ πρβ. καὶ Ρωμ. ιδ', 17).

Ἔπειτα αὐτοὶ οἱ κακοὶ βασιλεῖς κατακρίνονται ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὡς ὁ ἄνομος Ἡρώδης, περὶ τοῦ ὁποίου λέγει: «πορευθέντες εἶπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ». (Λουκ. ιγ', 32).¹ Ἄλλως τε ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὁ θεοκράτης λαὸς τῆς βασιλείας δὲν ἦτο πάντοτε. Ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς ἦτο θεοκρατικὸς λαὸς, ἡλευθερώθη δὲ ἀπὸ τῆς δουλείας τῶν Αἰγυπτίων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ θεόπτου Μωϋσέως, διότι ἤκουσε τῆς φωνῆς καὶ τοῦ στενάγμου τῶν ἐν τῇ δουλείᾳ. Ἄλλ' οἱ Ἰουδαῖοι, σὺν τῷ χρόνῳ, ἐζήτησαν βασιλέα ὡς εἶχον καὶ τὰ περίξ ἔθνη. «Καὶ ἐσόμεθα καὶ ἡμεῖς κατὰ πάντα τὰ ἔθνη». Μάτην ὁ Θεὸς διεμαρτύρητο διὰ τοῦ Σαμουὴλ· οἱ Ἰουδαῖοι, «σκληρατράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὤσιν» (Περαξ, ζ', 51), ἐζήτησαν ἐπιμόνως βασιλέα· μάτην προεῖπε τὰ δεινὰ, τὰ ὅποια ἔμελλον νὰ συμβοῦν κατόπιν εἰς αὐτούς, δεινὰ, τὰ ὅποια ἐπέρχονται ἐκάστοτε κατὰ τῶν λαῶν ἐκείνων, οἵτινες παρακούουν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνέχονται βασιλεῖς φαύλους ἢ ἀσεβεῖς, τὰ πάντα θυαάζοντας χάριν τοῦ θρόνου ἢ τῆς ἡδυπαθείας των. «Καὶ εἶπε· τοῦτο ἔσται τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλέως, ὃς βασιλεύσει ἐφ' ὑμᾶς· τοὺς υἱοὺς ὑμῶν λήψεται καὶ θήσεται αὐτοὺς ἐν ἄρμασιν αὐτοῦ καὶ ἐν ἰππεῦσιν αὐτοῦ προτρέχοντας τῶν ἁρμάτων αὐτοῦ., καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε αὐτῷ δοῦλοι» (Α'. Βασιλ. η', 10). Ἐκτὸς ἀληθῶς ὀλίγων βασιλέων καὶ δὴ τοῦ θεοφιλοῦς Δαυὶδ, ἀπέβησαν τοιοῦτοι, οἷους προεῖπεν ὁ Κύριος, ὀδηγήσαντες αὐτοὺς εἰς τὴν ἀνηθικότητα καὶ τὴν δουλείαν καὶ ἦν διασπορὰν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη. Ὁ δὲ μεγαλοφρονότατος Ἡσαίας.

1. Ἐάν ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία εἶνε ἀδιάφορος πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος, κατακρίνει ὁμοῦ καὶ καταδικάζει τὰ παντοῖα κοινωνικὰ ἢ ἀναρχικὰ συστήματα, τὰ ὅποια καταγοῦν τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις. Ἠκιστα ὁμοῦ καταδικάζει τὰς οικονομικὰς μεταρρυθμίσεις ἢ τὰς τῶν ἐργατῶν καὶ κεφαλαιούχων σχέσεις, αἵτινες στηρίζονται ἐπὶ ἠθικῶν ἀρχῶν, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ ἀληθὴς πολιτισμὸς.

ἐβροντοφώνει εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι, εἰν μετανεήσαντι καὶ ἐπιστρέψαντες εἰς τὸν Θεόν, οὐ ἐπαναστάσει τοὺς Κριταὶς «ὡς τὸ πρότερον καὶ τοὺς Συμβούλους εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς» καὶ κατ' ἀκολουθίαν δ' ἀπαγορεύει τὴν βασιλείαν, θὰ ἐλευθερωθῶν δὲ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας «μετὰ γὰρ κριματίας σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία» (Ἠσαϊ. α'. 26): Δὲν συνάβη τοῦτο εἰς τὴν ἰστορίαν τοῦ πολυκαθῶν Ἔθνους μας; Ἠχμαλωτίσθη, ἀλλ' ἠλευθερώθη, μετὰ δοκιμασίαν καὶ μετάνοιαν, οὐχὶ διὰ βασιλέων, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς θερμῆς πίστεως πρὸς Αὐτόν, πίστεως, ἥτις μεταίανει τὰ ὄρη τῶν δυσχερειῶν καὶ ἐμποδίων¹. Οἱ Ἰουδαῖοι, ζητοῦντες βασιλέα, ἔπαθον ὅτι οἱ βάρβαροι κατὰ τὸν μυθολογιστὴν Αἰσωπὸν (Αἰσωπεῖον μῦθων σύνταξις 76). Ἐν τινι λίμνῃ οἱ βασιμαχοὶ ἔστειλαν πρεσβεῖαν εἰς τὸν Δία διὰ νὰ δώσῃ αὐτοῖς βασιλέα, ἀλλ' ὁ ἄσπεροπηνης θεὸς «συνιδὼν αὐτῶν τὴν εὐήθειαν, ξύλον ἔπηξε μέσον τῆς λίμνης». Ἀλλὰ κατόπιν οἱ θαρραλεώτεροι αὐτῶν, κοῦφοντες, ἔβηθησαν ἐκ τῆς λίμνης ζητοῦντες βασιλέα πραγματικόν, ἐμπυχαν, καὶ ὁ Ζεὺς πεισθεὶς ἔδωκεν αὐτοῖς ἔγγελον, ἀλλ' οἱ βάρβαροι, κατάνοησαντες τὴν εὐήθειαν «οὐκ ἀπεδέξαντο αὐτόν». Ὁ ἐρίγδουπος καὶ νεφεληγερέτης Ζεὺς, ἀγανακτήσας κατὰ τοῦ ἀνοήτου γένους τῶν βασιμαχῶν διότι δὲν ὤφελήθη ἐκ τῆς σοφίας του, διέταξεν ὕδραν (νεροφίδα) νὰ κοίβῃ ἐπὶ τοῦ βασιλικῆς θρόνου τῆς λίμνης. Ἐκείνη δὲ πρὸς ἀποκατάστασιν

1. Το δημοκρατικὸν πνεῦμα οὐδέποτε ἀπέλειπεν ἀπὸ τῆς ἰστορίας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Οἱ βασιλεῖς ἀπέβησαν ἀκηρύτως τύραννοι τὸ πλείστον, καὶ διὰ τοῦτο ἐγένοντο πολλαὶ ἐπαναστάσεις κατ' αὐτῶν καὶ σφαγαί, ὡς δεῖκνυται ἡ ἰστορία αὐτοῦ, καίτοι αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς δὲν ἦσαν ἀλλότρω, ἕνοι, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀδελφῶν τῶν Ἰουδαίων, κατὰ ρητὴν διαταγὴν τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου. Οἱ λαοὶ ἐκφανλιζόμενοι ἀνέχοντα τοὺς τυράντους, οἵτινες ποσοσέουν «ἄ ρ ο τ ο ν κ α ι θ ε ἄ μ α τ ἄ» εἰς θυσίαν τῆς ἐλευθερίας των. Οἱ Ἰουδαῖοι, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Κριτῶν ἐπὶ τετρακόσι καὶ πλέον ἔτη, οἶονεὶ δημοκρατοῦντο. Οἱ Κριταὶ ἦσαν ἀρχοντες καὶ στρατηγοὶ αἰρετοί. Μόνον δὲ κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ὅτε ἐπέστρεψαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ καὶ ἐξεπύρνευσαν ὀπίσω τῶν Βαβυλῶν ἔβησαν ἑαυτοῖς διαθήκην τοῦ εἶναι αὐτοῖς αὐτὸν εἰς Θεόν» ἀνεβάνη δ' Ἀβιμέλεχ, ὅστις ἀποκτείνε τοὺς ἀδελφούς του ἀνεκλήρουχθι βασιλεύς, βασιλεύσας τρία ἔτη μόνον, διότι ἀνετράπη δι' ἐπαναστάσεως, προχειρισθέντος εἰς Κριτὴν τοῦ Θωλᾶ (Κριτῶν 9' 6). Ἐκ τῆς Π. Διαθήκης δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀσφαλῆ καὶ αἰώνια διδάγματα διὰ τὸν ἱστορικὸν βίον τῶν λαῶν.

τῆς κρίσεως ἤθελε λαμβάνειν τρώγαντα τοὺς ὑπερήκους βασιλεῖς.
 «Καὶ ὁ Ζεὺς ἀναγορεύσας κατ' αἰψῶν ἕθερον ἔπεισεν, ἵπτις ἕνα καθ'
 ἕνα τῶν βασιλέων ἔπεισεν. Ἀστυκόος δὲ ἀπεικονίσει τὸν μῦθον τοῦ
 Διῶπτον ὁ ποιητὴς Ἰάλλος La Fontaine.

F.

Ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία, ὡς ἐδοξίμην εἰπόντες, δὲν καθορίζει
 τίπον πολιτεύματος, διότι ἡ Βασιλεία τοῦ Χριστοῦ «οὐκ ἔστιν ἐν τῷ
 κόσμῳ τούτῳ» (Λουκ. κ'. 23). Ἡ βασιλεία τοῦ Κυρίου εἶνε πνευμα-
 τικὴ καὶ ἠθικὴ εἶνε ἢ ἐπιχρόστιος τοῦ θείου θελήματος ἐπὶ τῆς γῆς.
 «ἡς ἐν οὐρανῷ». Προσεβλήθη τις ἐκ τῶν ἄλλων πρὸς τὸν Κύριον παρε-
 κάλεσε καὶ διαμερούσῃ μετὰ τὸν ἀδελφόν τὸν τὴν κληρονομίαν. Καὶ ὁ
 Κύριος εἶπεν αὐτῷ, «ἀνθρώπε τίς με κατέστησε δικαστὴν ἢ μεριστὴν
 ἐπ' ὑμῖς»; (Λουκ. 12. 14). Ἄλλοτε δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, ἰδόντες τὸ θαῦμα
 τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πέντε ἄρτων, ἠθέλησαν ν' ἀνακηρύξωσαν
 αὐτὸν βασιλέα, ἀλλ' «ἀνεχώρησε πάλιν εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος» (Ματθ.
 14. 15). Καὶ ὁ Κύριος ἤλθε καὶ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἡμαρ-
 τίας. Δὲν ἐδίδοκε καὶ δὲν καθόριζεν ὡς ἄστρον πίστεως ταῦτο ἢ
 ἐπειρὸν τὸ πολίτευμα Τούρναντιον, κατέχομε τοὺς βασιλεῖς, οἵτινες ἐκατα-
 κροῦσάντων τῶν ἑλλῶν καὶ ἐδίδοκε τοὺς ἰδίους μαθητὰς εἶναι ὡς εἶναι
 θέλη ἐν ἡμῖν μέγας κενεσθῆναι, ἔστιν ἡμῶν ἡμέτερος, καὶ ὡς εἶναι θέλη ἐν
 ἡμῖν εἶναι πομπός, ἔστιν ἡμῶν δοῦλος» (Ματθ. κ'. 26). Καὶ ἄλλοτε
 ἦσα ἕκων ἢ βασιλεὺς εἶναι, οὐκ ὁ ἀναστῶν τοὺς ἀπάρχους τοῦ χάριος
 τῆς δόξης καὶ τοῦ τιμιωτέρους τῶν, ἀλλ' ὁ διαγωνῶν καὶ ἀποτάσσων
 ἑαυτὸν χάριν τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ κοινῶν τιμιωτέρους. Ἡ Χριστιανικὴ
 θρησκεία εἶνε ἢ θρησκεία τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότη-
 τος, θρησκεία τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς προόδου. Καὶ αἱ
 ἀρχαὶ αὗται ἐπεκράτησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ οὐκ δι' ἐπαναστάσεων καὶ κοι-
 νωνικῶν ἀναστατώσεων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἑωυτόνου διδασκαλίας καὶ τῆς
 ἡθικῆς ἀνακαινιστικῆς δυνάμεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ λόγος τοῦ
 Κυρίου δὲν ἰμοιᾶται ἐπ' ἀναστάσεως, ἀλλ' «ἀπὸς λατῆ» (Γ'. Βασιλ. 10',
 11). Ὁμοίως δὲ ὁ ποιητὴς καὶ πολιτεολόγος Ἀστυκόος λέγει τὸν
 ἄδελφον ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον μὴ ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀλήθειας, ἢ πεισι-
 ποιῆται δὲ ἀπέρματα εἰς ἕνα τῶν κείνων τοῦ Παναγιώτου. Ἦν ἰδὲ, ἢ
 καλὸν ὑπάρχει ἐν τῷ σημερινῷ πολιτισμῷ εἶνε ἢ πραγματικῶς πᾶσι

ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου». Ἄλλὰ μὴν τὰ μοναρχικὰ ἢ ἀπολυταρχικὰ πολιτεύματα εἶνε ἐναντίον τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προόδου, ἐνῶ, τούναντίον, τὰ δημοκρατικὰ θέλουν καὶ ἀνακηρύσσουν τὰς ἀρχὰς ταύτας, καί, κατ' ἀκολουθίαν, ἢ ἀληθῆς ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εὐνοεῖ μᾶλλον τὰ τοιαῦτα πολιτεύματα καὶ καταδικάζει τὴν ἀπολυταρχίαν εἴτε ἐν τῇ πολιτείᾳ, εἴτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ¹. Καὶ δύναται ἀληθῶς νὰ ὑπάρξῃ «ἀγαθὸς τύραννος» καὶ νὰ ἐπικρατῇ ἰσότης καὶ ἐλευθερία καὶ πρόοδος ἐν τῷ κράτει, ὡς συμβαίνει πολλάκις ἐν τῇ ἱστορίᾳ; ἀλλὰ τίς δύναται νὰ διαβεβαιώσῃ ὅτι αὐριον τὸν ἀγαθὸν τύραννον δὲν θὰ διαδεχθῇ Ἡρώδης ἢ ἢ Νέρων, ὄσως, ἐκφραζέων, θὰ ὑποδουλωθῇ τοὺς πάντας ὑπὸ τὴν τυραννίαν του καὶ θὰ συντρίβῃ τὸ κράτος;

Ἄλλως τε αὐτὴ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶνε φιλελευθέρη καὶ δημοκρατικὴ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Παπικὴν, ἣτις εἶνε ἀπολυταρχικὴ καὶ ἐναντίον τῆς ὁποίας ἐξηγέρθη πάλαι ὁ φιλελευθερὸς κόσμος. Ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία ἐδημιούργησε καὶ τὸ ἀλάθητον τοῦ Πάπα, δι' οὗ ὑποδουλῶναι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ συντρίβει πᾶσαν πρόοδον τούναντίον δέ, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶνε ὑπὲρ τῆς προόδου καὶ τῆς ἐν παντὶ ἐλευθερίας, ἣτις δὲν ἐκτρέπεται εἰς τὴν τυραννίαν, διότι ἡ ἀληθῆς ἐλευθερία εἶνε δουλεία τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν νόμων. «Τῶν νόμων ἔσμεν δούλοι, ὅπως ἐλεύθεροι ὦμεν» (Κικέρων pro Cluentio. § 53). Καὶ περὶ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας δύναται τίς νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Κλεόβουλος Λέντιος εἶπε περὶ τῆς ἀληθοῦς πολιτείας: «Πολιτεία ἀλάνθαστος ἢ μαθηματικῶς περιφέρειαν καὶ κέντρον ἔχουσα καὶ διὰ μυριοπληθῶν ἀκρίνων ἐπὶ τὸ αὐτὸ βαίνουσα ἢ δὲ θάτερον τούτων μὴ ἔχουσα, εἰ ἐγκωρεῖ τούτῳ τῇ διανοίᾳ, ἔστιν ἡ κέντρον ἀνευ περιφερείας, ἢ περιφέρεια ἀνευκέντρου, πολλὰ τὰ ἀτάσθαλα ἐπαγούσα».

1 Ἐπὶ ὅσον ἡ ἀληθῆς δημοκρατία εἶνε ὑπὲρ τῆς ἀληθοῦς ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας, συμφωνεῖ πληρέστερον πρὸς τε τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς. «Δημοκρατία μὲν οὖν ἐστὶ πρώτη ἢ λεγομένη μάλιστα κατὰ τὸ ἴσον.... Εἶπερ γὰρ ἐλευθερία μάλιστα ἔστιν ἐν δημοκρατίᾳ καὶ ἰσότης, οὕτως ἂν εἴη μάλιστα κοινωνουμένων ἀπάντων τῆς πολιτείας ἀμείων» (Ἄριστ. Πολιτ. Δ' γ', 12). Ἄξιον σημειώσεως εἶνε καὶ τὸ τοῦ Μαρτίνου² 26 «ἄρα γε ἐλεύθεροί εἰσιν οὐ οὐδὲ, ἵνα δὲ μὴ σκανδαλισθῶμεν αὐτοὺς κτλ.

Ἀκριβῶς διὰ τοῦτο δὲν ἀποφαίνεται περὶ τῶν ἀναφανομένων ζητημάτων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Ἐπίσκοπος (μονομερῶς, καὶ ἂν λέγεται οὗτος Πατριάρχης, ἀλλὰ συνέγονται οἱ Ἐπίσκοποι καὶ ἀποφαίνονται, φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δικαίως δὲ ἐρρήθη ὅτι ἡ συγκρότησις τῶν Ἱερῶν Συνόδων, καὶ δὴ Οἰκουμενικῶν, εἶνε, ὡς εἶπειν, ὁ τύπος τῶν νεωτέρων κοινοβουλίων, ἀλλὰ καὶ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Βεβαίως καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι συνήρχοντο ἐκάστοτε ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν περὶ τῶν κοινῶν αὐτῆς συμφερόντων ἐπὶ τῇ βάσει δικαίου, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο «δικαίον τῶν Ἑλλήνων», καὶ ἐκ τούτου «τὰ κοινὰ τῶν Ἑλλήνων νόμιμα», ἀλλὰ μὲν τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους συνήρχοντο Ἐπίσκοποι οὐχὶ μόνον ἑνὸς ἔθνους, ἀλλὰ ὅλων τῶν χριστιανικῶν Ἐθνῶν.¹

Ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία ἐτήρησε θέσιν παθητικῆν ἀπέναντι τῆς ἀπολυταρχίας τῆς παλαιᾶς Ρώμης, ἥτις, κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν, ἦτο «ἡ Βαβυλῶν ἡ μεγάλη, ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς, ἡ μεθύσασα ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἁγίων». Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ κυρίως ἀπέβλεπον εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ, ὡς ἔγραφεν ὁ ἄγνωστος τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς, «ἐπὶ γῆς διατρέβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται». Διὰ τοῦτο ὑπετάσσοντο εἰς τὴν πολιτείαν, προσεπάθουν ὅμως, μὲ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου, νὰ μεταβάλουν τὴν οἰκογενειακὴν, κοινωνικὴν καὶ πολιτειακὴν κατάστασιν τῶν χρόνων ἐκείνων.² Ἡ ἡμαρ-

1. Καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῆς πρώτης Ἐκκλησίας εἶνε μᾶλλον δημοκρατικόν. Οἱ Ἀπόστολοι ἐξελέγησαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἀλλ' οἱ Ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, οἱ ποιμένες ἑθελῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐξελέγησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κλήρου, καὶ τοῦ λαοῦ. Οἱ ἐπί τὰς διδασκαλίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐξελέγησαν οὐκ πάντων τῶν μαθητῶν, τῶν χριστιανῶν. «Καὶ ἐξελέξαντο Στεφάνον, ὃς ἔσκησεν ἐνώπιον τῶν Ἀποστόλων» (Ἡράκλειτος, 1-6). Ἐάν δὲ κατόπιν ἐκάνοντο οἱ Ἐπίσκοποι νὰ ἐκλεγῶνται ὑπὸ τῶν Συνόδων, καὶ ἀπεκλεισθῆ ὁ χριστιανικὸς λαὸς, τοῦτο ἄγνεστο ἐκ προνοίας διότι ὑπεσιγήθον εἰς τὰς ἐλλογὰς ἀταξίας καὶ ἀνομοκρατίας.

2. Οἱ πιστοὶ προτρέπονται οὐκ ἀπλῶς ἐν τῇ Θεοδωρῆτῃ Ἁγίᾳ Γραφῇ νὰ ὑποτάσσωνται ἀδελφικῶς ὡς πᾶσι κληρικοῖς Ἀρχιερατικῶν ἀπογέμων ἐν αὐτῇ τὸ οφειλόμενον. Ὑποτάγτε οὖν τῶν ἰσχυρῶν ἐκκλησίᾳ πάλιν. (Αἱ. Περὶ Β', 13) καὶ ἀκόλουθα θεὸν νὰ ὑποτάσσωνται καὶ αὐτὸς τὰς ἀρχὰς ἐκείνας, αἱτινες ἡμισὴ εἶνε κληρικοὶ, εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ παραχώρησιν Θεοῦ κατεχούσας τῇ ἐξουσίᾳ. Ὅθεν προτρέπονται καὶ ἐπιτίθεται νὰ ὑποτάσσωνται «ἐν παντὶ φόβῳ τοῖς δεσπόταις,] οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ

τὴν ὑπὲρ τῶν βασιλέων δέησιν ἐν ἀπάσαις ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις καὶ ταῖς τελεταῖς ἀπὸ τῆς ὀρθινῆς προσευχῆς ἕως τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας τῶν ἀρχάντων μυστηρίων». Καὶ ἐκ τούτου ζητεῖται ν' ἀποδειχθῆ ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας εἶναι, ὡς εἰπεῖν, ἀναπόσπαστος ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων καὶ, κατ' ἀκολουθίαν, ἡ ἀνακλήρυξις τῆς δημοκρατίας, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ; εἶνε ἀντεκκλησιαστικὴ καὶ ἐναντίον τῶν πατρίων. «Καὶ τολμῶσι — λέγεται ἐφεξῆς —, νὰ λέγωσι πρὸς τὸ Ἔθνος, νὰ διδάσκωσιν αὐτό, νὰ ἐκβιάζωσιν αὐτό ν' ἀρηθῆ τὰ πάτρια, νὰ κηρύξῃ δημοκρατίαν».

Βεβαίως ἡ Ὀρθόδοξος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία συνεζυμώθη καὶ ἐν εὐτυχίαις καὶ ἐν ἀτυχίαις μὲ τὴν μακροαίωνα ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον ἀπέβη ὁ ἀτίνακτος βράχος, καθ' οὗ τασάκις ἐθραύσθησαν τὰ βαρβαρικὰ κύματα. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπῆρχεν ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος, ὅστις ἀνεγεννήθη καὶ ἐξωογονήθη διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀπετελέσθη δὲ, σὺν τῷ χρόνῳ, ὁ Ἑλληνικὸς Χριστιανικὸς κόσμος, τὸ Ἑλληνικὸν Βυζαντινὸν Κράτος. Ἄλλ' οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐθεώρουν ἑαυτοὺς κληρονόμους τῆς παλαιᾶς Ρώμης, πρὸς οὓς ἀπεδόθησαν καὶ αἱ μεσαιακαὶ ἰδέαι τῆς Π. Διαθήκης. «Ἡ Ἐκκλησία μέχρι τοῦδε, — λέγει νεώτερος ἱστορικὸς —, πρὸς τὴν τῶν ἐθνικῶν αὐτοκρατορῶν Ρώμης παθητικὴν μόνον, κατὰ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου θέσπισμα, φυλάττουσα ὑποταγὴν, νῦν ἐν τῷ ἰσαποστόλῳ βασιλεῖ ἐνεῖδε καὶ διείδε τὰς ὑπερτάτας, ἀγιωτάτας καὶ θειοτάτας ἰδιότητας τοῦ κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν (τῆς Π. Διαθήκης) ἐκλεκτοῦ τοῦ Θεοῦ, βασιλέως τοῦ Ἰσραὴλ, τοῦ ἐλαίῳ χριστομένου καὶ ἐκλεγομένου ἀρχοντος τοῦ ἐκλεκτοῦ καὶ περιουσιοῦ λαοῦ τοῦ Κυρίου, τοῦ ἐνοῦντος τὸν λαὸν τοῦτον τοῦ νέου νοητοῦ Ἰσραὴλ, τὸν χριστιανικὸν ἑλληνικὸν λαὸν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Κύριον αὐτοῦ». Ἐντεῦθεν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἢ οἱ βασιλεῖς προσηγορεύοντο «ἅγιος αὐτοκράτωρ» «μέγας καὶ ὑψηλὸς βασιλεὺς», «μέγας βασιλεὺς Ρωμαίων», «πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ Αὐτοκράτωρ Αὔγουστος», «πιστὸς ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς Ρωμαίων», καὶ ἡ βασιλεία καὶ τὸ κράτος αὐτῶν «ἐνθεος βασιλεία», «ἡ ὑψηλὴ καὶ μεγάλη βασιλεία». Τὸ Βυζαντινὸν οὕτω Κράτος ἦτο οἰονεὶ θεοκρατικὸν καὶ οἱ αὐτοκράτορες «Χ ρ ι σ τ ο ἰ Κ υ ρ ῖ ο υ», ἠγωνίζοντο ὑπὲρ

1. Π. Καρολίδου. Ἡ Ἑλληνικὴ βασιλεία, ὡς Ἐθνικὴ ἰδέα. Λόγος. 1916 σελ. 25.

τῆς Χριστιανικῆς πίστεως κατὰ τῶν πικυλωνίμων ἐχθρῶν αὐτῆς, οἵ-
 τινες πολλοὶ πολλὰκις πολλὰχρόθην ἐπήρχοντο. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ
 Βυζαντίου, νικῶντες τοὺς πολεμίους, ἐθεωροῦντο δικαίως καὶ ὡς σω-
 τήρες τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὑπὲρ ἧς καὶ ἐπολέμουν ἦσαν ἀλη-
 θῶς ἥρωες, σώσαντες οὐχὶ ἀπλῶς Ἐυρώπην καὶ Χριστιανισμόν καὶ πο-
 λιτισμὸν ἀπὸ τῶν φοβερωτάτων ἐπιδημιῶν καὶ κινδύνων. Ὁ Ἰουστι-
 νιανός, ὁ Μανουήλιος, ὁ Ἡράκλειος, οἱ ἐν θριάμβῳ περιπαγόντες τὰς
 σημαίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ Ἄλων Γ', οὗ τὰς εἰκόνας ὁ Πάπας
 Γρηγόριος Β' ἐπέμψα· πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης ὡς σωτῆρας
 τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ Νικηφόρος Φωκάς, ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς, Βασι-
 λειος ὁ Βουλγαροκτόνος καὶ ἄλλοι εἶνε οἱ μεγάλοι ἥρωες καὶ σωτῆρες
 τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους. Ἡ δὲ νέα Ρώμη, ἡ
 Κωνσταντινούπολις, δὲν ἦτο μόνον ἡ «προκαθεζομένη τῶν πόλεων» καὶ «ὁ οφθαλ-
 μὸς τῆς οἰκουμένης», ἀλλὰ καὶ «ἡ πόλις τοῦ Κυρίου τῶν Δυνάμεων,
 ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τὸ εὐχρηστον ἀγαλλισμα πάσης τῆς γῆς, ἡ
 παρὰ πᾶσιν τοῖς ἔθνεσι περιμάχητός τε καὶ περιπόθητος», ὡς ἔλεγεν
 ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις περὶ αὐτῆς ἐν τῇ προκηρῦξει αὐτοῦ πρὸς τοὺς
 Ἕλληνας, ὅτι ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Νικαίας. Ἦτο ἄρα φυσικὸν
 ἡ Ἁγία Ἐκκλησία οὐ μόνον νὰ εὐχεται ὑπὲρ τῶν βασιλέων τοῦ Βυ-
 ζαντίου, ἀλλὰ καὶ νὰ μέλπη διάφορα ἕσματα καὶ τροπάρια ὑπὲρ αὐτῶν
 καὶ τῆς ἁγίας πόλεως, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἁγίας Θεοτόκου εὐρι-
 σμομένης. Ἐνε δὲ ὄντως εὐεργεσία τῆς θείας Προνοίας ὅτι ἡ Ἑλλάς,
 ἔσπια τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, αἰετοτε ἠγωνίζετο ὑπὲρ βωμῶν
 καὶ ἔσκιων, ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος κατὰ ἐχθρῶν βαρβάρων
 καὶ ἀπίστων. Διὰ τοῦτο ὁ λειτουργὸς ἱκετεύει τὸν Θεὸν νὰ ὑποτάξῃ
 ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν φιλοχριστιανῶν καὶ Ὀρθοδόξων βα-
 σιλέων πάντα τὰ βάρβαρα ἔθνη, τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα. Τὰ δὲ
 ἱερὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἄλλοτε καὶ κατὰ τὴν 17) βροῦ, κατὰ
 τὴν 8) βροῦ καὶ κατὰ τὴν 29) Ἀυγουστοῦ περιέχουσιν στιχοθετὰ καὶ
 ᾠδαὶς ἐπικαλουμένας τὴν βοήθειαν τοῦ πάντων Δεσπότη ὅπως κατα-
 τροπώσῃ καὶ διασκορπίσῃ παρὰ τὸν Ἄδην τὰ ὄστα τῶν δυσσεβῶν καὶ
 ἀπίστων Ἀγαρηνῶν, θραύσῃ τὰ φρυάγματα τῶν ἐκ τῆς Ἄγαρ καὶ
 νίκας χαρίσεται τῷ Ὀρθοδόξῳ βασιλεῖ κατὰ τοῦ Ἰσμηλίτου. Ἡ ἀπο-
 κρούουσα τοὺς βαρβάρους εἶνε ἡ πολιούχος ὑπέρμαχος στρατηγός,
 ὑπὲρ ἧς στιχοθετεῖται καὶ ψάλλεται, καὶ ἡ Ἀκάθιστος.

Τὰ τροπάρια ταῦτα καὶ αἱ ᾠδαὶ διετηρήθησαν φρονίμως καὶ σω-

φῶς καὶ ἐν τῇ φοβερῷ δουλασίῃ. Οὐδέποτε οὐδαμῶς ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ ἐφρατίσθη ὅτι ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ ἔλασεν ἐπιστεῦεν φεραδάντως καὶ ἤλιπεν, ὅτι θ' ἀνδρῶν ἡ Βυζαντινὴ Ἑλληνικὴ Ἀυτοκρατορία, καὶ τὰ τροπάρια καὶ αἱ ψῆλαι ὑπέθαλλον καὶ ἐξαογόνουν καὶ ἀνεπτέρουν τὸ ἔθνηκον φρόνημα τῶν ἐν δουλείᾳ Πατέρων μας. Τὰ τροπάρια ἄρα καὶ αἱ ψῆλαι ἔχουν νῦν ἱστορικὴν σημασίαν καὶ ἤματα δύνανται τις νὰ στηρίξῃ ἐπ' αὐτῶν τοῦτο ἢ ἐκείνο τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος. Τί δαί; Ἐὼν τυχὸν βασιλεύῃ ἐπὶ πινος χρότους βασιλεὺς οὐχὶ ἀγαθὸς καὶ φιλόσοφος, εἶον ἤχητο καὶ ἐφρατίζετο ὁ πολὺς Πλάτων (Πολιτ. 5, 473, Δ. Ε), ἀλλὰ «ἀλώπηξ» τις, οἷος ὁ Ἡρώδης ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας, ἢ Νέρων, ἢ ἄλλος τις παρόμοιος, πρέπει τὸ ἔθνος ν' ἀνέχεται αὐτόν, διότι ἡ θεόπνευστος Ἁγία Γραφή ὁμιλεῖ ἱστορικῶς περὶ βασιλέων, ἢ τροπάρια τῆς Ἐκκλησίας γεραίρουν τὴν μνήμην ἐνδόξων ἄλλων βασιλέων ἐν τῇ μᾶλλον θεοκρατικῇ περιόδῳ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας; Τοιαύτη θεωρία εἶνε ἀληθῶς πρωτακουστος.

Οἱ πόλεμοι τῆς Ἑλλάδος ἦσαν πάντοτε ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας διὰ τοῦτο εἶνε καὶ λέγονται ἱεροί. Ἄλλ' ἡ ἱστορία μεγαλοφάνως ἱστορεῖ, ὅτι ἐγένοντο ἐν τῇ Δύσει καὶ πόλεμοι ἀνίεροι, πόλεμοι κατακτητικοί, πόλεμοι ἐκ φιλοδοξίας τῶν βασιλέων ἢ πρὸς διεκδικησιν οἰκογενειακῶν ἐριδῶν τῶν βασιλευόντων οἰκῶν¹. Καὶ δύνανται τις ἀπὸ χριστιανικῆς καὶ ὁρθοδόξου ἀπόψεως νὰ δικαιολογήσῃ τοιοῦτους ἀνίερους πολέμους τοιούτων βασιλέων; καὶ δύνανται ν' ἀνέχωνται οἱ λαοὶ τοιοῦτους βασιλεῖς, διότι ἐξ ἱστορικῶν λόγων ἢ Ἁγία Γραφή ὁμιλεῖ περὶ βασιλέων, ἢ ψάλλει ἢ Ἐκκλησία τὸν ἰδ' ψαλμὸν «Κύριε, σῶσον τὸν βασιλέα» ἢ τὸ τροπάριον «ὁ Ὑψῆθεις ἐν τῷ Σταυρῷ ἐκουσίως;» Ἄλλως τε ἢ Ἐκκλησία γεραίρει καὶ ὑμνεῖ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ εὐσεβεῖς βασιλεῖς, καταδικάζει δέ, τοῦναντίον, καὶ εἰς ἄρας καὶ ἀναθέματα παραδίδει τοὺς ἀσεβεῖς ἢ αἰρετικούς².

Βεβαίως καὶ ἄλλα χριστιανικὰ Κράτη, καὶ αὐτὴ ἡ παντομέδουσα Ἁγ-

1. Ἀληθῶς «κακαπραγμία περιτρέπει θρόνους δυναστῶν» (Σοφ. Σειρ. β', 24), ἀλλ' εἶνε ἐξ ἴσου ἀληθές καὶ τὸ τοῦ Ὁρατίου, ὅτι αἱ μωραὶ τῶν βασιλέων βαρύνουν τοὺς λαοὺς.

2. Καθὼς τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, καὶ οὐχὶ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ Σάββατον (Μάρκ. β', 28), οὕτω τὸ πολίτευμα ἐγένετο διὰ τὴν ὁφέ-

γλία ἔχει εὐχὰς ὑπὲρ τῶν βασιλέων, ἐφ' ὅσον δέχονται τὸν θεσμόν τῆς βασιλείας. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἐδημιουργήθη τὸ σήμερον ὑπάρχον πολίτευμα μετὰ μακροὺς ἀγῶνας, καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῆς νῦν σέβεται τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ, οὐδὲ ἀντιστρατεύεται πρὸς τὰ ἐθνικὰ ἢ ἄλλα συμφέροντα αὐτοῦ. Φυσικῶς καὶ ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, συμφῶνως τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ, εὐχεται ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ ἐποίησατο εὐχὰς, αἵτινες ἀναγινώσκονται ἐν τῷ Ἱ. Ναφ. Ἄλλ' αἱ Ἐκκλησίαι συμμορφοῦνται πρὸς τὰς πολιτικὰς μεταβολάς, καὶ αὐτὴ ἡ ἄλλως φιλομοναρχικὴ Παπικὴ Ἐκκλησία ἠναγκάσθη νὰ συμμορφωθῇ καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα τῆς Γαλλίας ἢ καὶ ἄλλων Κρατῶν.

Ε΄.

Ὑποστηρίζοντες, ὅτι ἡ θεόπνευστος Ἁγία Γραφή δὲν καθορίζει τύπον πολιτεύματος καὶ ὡς ἄριστα ἡ Ἁγία Ἐκκλησία δύναται νὰ συμβιβασθῇ πρὸς οἰονδήποτε τοιοῦτον καὶ δὴ καὶ αὐτὸ τὸ Δημοκρατικόν, δὲν φρονοῦμεν ὅτι ἡ Δημοκρατία εἶναι ἡ πανάκεια τῆς σωτηρίας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἀνυψώσεως αὐτοῦ, ὡς δέχονται πολλοί. Ἀληθῶς ὑπὸ φιλελεύθερον πολίτευμα δύναται νὰ προαχθῇ ὁ λαός· ἀλλὰ τοῦτο προϋποτίθησι λαὸν ἠθικῶς καὶ θρησκευτικῶς ἀνεπτυγμένον, λαὸν ἀληθῶς μορφωμένον. Τὰ ἔθνη προάγονται κυρίως διὰ τῆς πίστεως, ἥτις εἶνε ἡ βῆσις τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας. Ἡ ἱστορία μεγαλοφῶνως μαρτυρεῖ, ὅτι ὑπὸ φιλελεύθερον πολίτευμα δύναται λαός

λειαν τῶν ἀνθρώπων καὶ οὐχὶ οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸ πολίτευμα. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ζῶν ὄργανισμὸς καὶ ἥκιστα δύναται νὰ εἶναι προσεπαταλευμένος ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τύπων, ὡς κατηγορεῖται ὑπὸ τῶν ξένων. Ἐάν ἡ Χριστιανικὴ ἀλήθεια εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ, ἀναλλοίωτος καὶ ἀμετάβλητος, οἱ τύποι ὅμως οἱ ἐξωτερικοὶ μεταβάλλονται συμφῶνως πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ χρόνου. Ἡ Ἐκκλησία κυρίως ἀποβλέπει εἰς τὴν μετάδοσιν τῶν Χριστιανικῶν ἀληθειῶν καὶ τὴν ἀναγέννησιν ἐν Χριστῷ τῶν Χριστιανῶν τῶν ἐπὶ τὴν τελειότητα φερομένων (Ἐβρ. στ. 1). Διὸ ἀνάγκη καὶ τὸν κληρικὸν εἶναι προστάτην, ὡς λέγει ὁ Ἱ. Γρηγόριος, ἀπλοῦν τε εἶναι κατὰ τὴν ἐν πᾶσιν ὀρθότητα καὶ ὅτι μάλιστα παντοδαπὸν καὶ ποικίλον κατὰ τὴν πρὸς ἕκαστον οἰκείωσιν καὶ τὸ τῆς ὀμιλίας πρὸς πάντα ἐπιτηδεύον τε καὶ πρόσφορον (Λογ. Α' 19)

τις νὰ καταπέσῃ καὶ δὴ νὰ ὑποδουλωθῇ, ἐὰν δὲν ἔχη ὡς θεμέλιον τὴν εὐσέβειαν πρὸς τὸν Θεόν, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀληθῆ παιδείαν. Καὶ πῶς ποτε δύναται νὰ προαχθῇ καὶ σωθῇ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, οὕτινος τὸ πολὺ πλῆθος ἀναισθητεῖ πρὸς πάντα τὰ ὑψηλότερα καὶ ἰδανικώτερα καὶ ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν φιλοχρηματίαν καὶ τὴν φιληδονίαν; Καὶ πῶς ποτε εἶναι δυνατόν νὰ προαχθῇ καὶ νὰ σωθῇ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, οὗ τὸ πολὺ πλῆθος ἀπώλεσε πᾶσαν ἠθικὴν εὐαισθησίαν καὶ δὲν αἰσθάνεται οὐδεμίαν ἀποστροφὴν πρὸς τὰς σκαιότερας τοῦ δικαίου καὶ βαναυσοτέρας τῆς ἀρετῆς καταπατήσεις, βαίνει δὲ πρὸς τὰς κεχρυσωμένας ἠθικὰς ρυπαρότητας; Τίς πολιτεία δύναται νὰ σωθῇ, τῆς ὁποίας αἱ λεγόμεναι ἀνώτεροι κοινωνικαὶ τάξεις διεστράφησαν οὕτω τὴν ψυχὴν, ὥστε νὰ νομίζουν ὅτι ὁ σὺφρων καὶ κόσμος βίος, ἡ γλῶσσα τῶν πατέρων καὶ ἡ θρησκεία εἶνε χυδαῖα καὶ παραπαιούσης φαντασίας ἀποτέλεσμα; Ἡ πολιτεία δὲν σώζεται διὰ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτεύματος ἢ τῶν νόμων· «ἀπλῶς τε ἀδύνατον καὶ πολλῆς εὐθελείας, ὅστις οἶται τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὀρμωμένης προθύμως τι πράξει ἀποτροπὴν τινα ἔχειν ἢ νόμων ἰσχύϊ ἢ ἄλλω τῷ δεινῷ», λέγει σοφῶς ὁ Θουκυδίδης (3,45).

Δυστυχῶς πολλοὶ πολλάκις κυβερνῆται ἀποβλέπουν εἰς τὴν μηχανικὴν κατεργασίαν τῶν νόμων, φρονοῦντες ὅτι δι' αὐτῶν θὰ ἰαθῇ ἡ νοσοῦσα πολιτεία· ἀλλ' ἡ τοιαύτη πολυνομία εἶναι ἀληθῆς νόσος, ὡς λέγει ὁ βαθὺς Τάτατος. «*Pessima respublica, plurimes leges*». Τὰ τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα πολιτεύματα καὶ οἱ νόμοι δὲν σώζουν τὰ ἔθνη, καὶ δὴ ἐὰν οἱ ἄρχοντες ἐρίζουν καὶ οἱ ἀρχόμενοι ρίπτονται ἀκάθεκτοι εἰς τὴν αἰσχροκέρδειαν καὶ φιληδονίαν, εἰς τὴν παρανομίαν. Ἡ καλλίστη πολιτεία εἶναι ἡ ἔχουσα πολίτας χρηστοὺς, ἐναρέτους, εὐπειθεῖς καὶ θυσιάζοντας τὸ προσωπικὸν συμφέρον εἰς τὸ γενικόν. Ὁρθῶς λέγει ὁ σοφὸς Σταγειρίτης «*αεὶ δὲ τὸ βέλτιστον ἢθος αεὶ βελτίονος αἴτιον πολιτείας γίνεται*» (Πολιτ. Ζ'. 1). Ὅταν μορφωθῇ τὸ ἦθος τῶν πολιτῶν, καὶ ἡ πολιτεία ἀποβαίνει καλλιτέρα καὶ τὸ ἔθνος προάγεται καὶ ὀκμάζει καὶ μεγαλουργεῖ. Ἀπόδειξις αὐτῆς ἡ ἱστορία τοῦ πολυπαθοῦς ἔθνους μας. Αὐτὸ προῶδευε καὶ ἤμαζε καὶ ἐμεγαλούργει ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὅτε οἱ πολῖται εἶχον ἀληθῆ εὐσέβειαν καὶ ἀρετάς, «*περισσῶς εὐσεβεῖα θεῶν προσέκειντο*» (Πανσ. βιβ. ι', 28)· ἀλλ' ὅτε σοφισταί, ὡς ἄλλαι ἀκρίδες καὶ βροῦχοι, ἐπέπιπτον καὶ κατελύοντο ἢ ἐξησθένιζον αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ πεποιθῆ-

αἰς καὶ ἡ ἀληθὴς φιλοπατρία, τότε τὸ ἔθνος κατέπιπτε καὶ ὑπετάσσεται ὑπὸ τὴν δουλείαν. Καὶ δυστυχῶς οὐχὶ ἀπαξ ἀναφαίνονται τοιοῦτοι σοφισταί, φοβεροὶ, φωτισθέντες, οἵτινες φησὺν «ἐκ φρενὸς μελαίνης καὶ στομάτων ζοφερῶν» διὰ τὰ ἐγκατασβύσουσιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τὸ φῶς τῆς πατροπαραδότου πίστεως, ἐν ἣ ὁ ἀληθὴς φροσιμὸς, καὶ δι' ἧς μόνον περιγίνεται καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ πρὸς τὰ κρεῖττω πρόοδος καὶ ἡ εὐδαιμονία τῆς πατρίδος.

Τί λοιπόν; Πρέπει νὰ μορφώσωμεν τὴν νεότητα οἷα ἡ μόρφωσις τῆς νεότητος, τοιαύτη καὶ ἡ τῆς πολιτείας. «Τίς οὖν ἀρχὰ πολιτείας ἀπάσης; Νέων τροφά» ὁ δὲ φιλόσοφος Φίχτε ἔλεγεν, «Ἡ τύχη παντὸς λαοῦ, ἡ ἀκμὴ καὶ παρακμὴ ἤρτηται ἐκ μόνης τῆς ἀγωγῆς, ἧς τυγχάνει ἡ νεολαία αὐτοῦ». Ἀλλὰ πῶς θὰ μορφωθῆ ἡ νεότης καὶ καθόλου τὸ ἔθνος; Μόνον διὰ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς Ἑλληνοπρεποῦς παιδείας. Παιδεῖα, ἣτις δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς θρησκείας, εἶναι ψευδὴς παιδεῖα, δὲν ἔχει ρίζας καὶ θεμέλια στερεὰ καὶ ἀκλόνητα, διότι ἡ θρησκεία εἶνε ἡ βῆσις τῆς κοινωνίας καὶ πολιτείας. Ὁρθῶς ὁ σεμνὸς Πλούταρχος ὠνόμασε τὴν θρησκείαν «συνεκτικὴν ἀπάσης κοινωνίας καὶ νομοθεσίας ἔρεισμα καὶ βῆθρον» (Πρὸς Κολοτ. § ΔΑ'). Ἡ ἀληθὴς θρησκεία φωτίζει, ἀνακαινίζει, ἐνισχύει ἐν τῇ πάλῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀνυψώνει τὸ φρόνημα καὶ ἀποβαίνει πηγὴ καθαρὰ γενναίων πράξεων. Ἡ ἀληθὴς θρησκεία ἐνισχύει τὴν φιλοπατρίαν καὶ ἐξευγενίζει αὐτὴν καθιστᾷ τὸν πολίτην ἱκανὸν νὰ παλαίῃ πρὸς τοὺς ποικιλωνύμους ἐχθρούς, ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς, τῆς πατρίδος. Διδάξατε εἰς τοὺς πολίτας τοὺς νόμους καὶ τὰ καθήκοντα, ἀνοίξατε σχολεῖα καὶ ἐφαρμόσατε προγράμματα καὶ παιδαγωγικὰ συστήματα, συντάξατε τὸ κάλλιστον πολίτευμα, δὲν δύνασθε νὰ σώσετε τὸ ἔθνος ἐὰν σβέσητε τὸ συναίσθημα τῆς θρησκείας καὶ εὐσεβείας καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ἔχει σωματικὴν ὁμίλην καὶ πολεμικὴν ἐμπειρίαν, «χειρὰς καὶ ἦτορ ἴσον», ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Πίνδαρος. Ἡ ἐλευθερία μετατρέπεται εἰς δουλείαν καὶ τυραννίαν, ἡ δημοκρατία εἰς ὀχλοκρατίαν. «Ἡ γὰρ ἄγαν ἐλευθερία ἔοικεν οὐκ εἰς ἄλλο τι, ἢ εἰς ἄγαν δουλείαν μεταβάλλειν καὶ ἰδιώτη καὶ πόλει» (Πολιτ. στ'), ὡς λέγει ὁ Πλάτων. Οὕτω δὲ ἐκπληροῦνται καὶ οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου Παντοκράτορος. «Καὶ καταστρέψω θρόνους βασιλέων καὶ ὀλοθρεύσω δυνάμιν βασιλέων τῶν ἐθνῶν καὶ καταστρέψω ἄρματα καὶ ἀναβάτας καὶ καταβήσονται ἵπποι καὶ ἀναβάται αὐτῶν,

ἕκαστος ἐν τῇ ρομφαίᾳ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ¹ « (Ἄγγαιος β, 23) Ἄληθὸς πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπὸ ὄψιν τὰς σοφὰς ὑποθήκας τὰς ὁποίας παρέχει πρὸς τὴν νέαν Ἑλλάδα ὁ σοφὸς ἱστορικὸς Κούρτιος ἐν λόγῳ ἐκφωνηθέντι τῷ 1862, καὶ αἰτίνας φαίνονται, εἴπερ ποτὲ ἐπικαύθη καὶ μετὰ παρέλευσιν τοσούτων ἐτῶν « Ἡ ἀναγέννησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔχει νὰ παλαίσῃ πρὸς πολλὰς καὶ ἰδιαζούσας δυσχερείας ἐσωτερικὰς τε καὶ ἐξωτερικὰς. Τούτων δὲ ἡ αἰτία ὑπερνίκησις δύναται τότε μόνον νὰ προσδοκηθῆ, ὅταν ὁ λαὸς ἐννοήσῃ ὅτι δὲν δύναται νὰ προσδεύσῃ καταναλίσκων τὰς ἀρίστας τῶν δυνάμεων αὐτοῦ περὶ φάτρουεστικὰς διαμάχας καὶ θεωρῶν ἄξια τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος τὰ ζητήματα ἀσάτου πολιτικῆς τῆς ἡμέρας. Οὐδεὶς τῶν μεγάλων σκοπῶν τῶν προκειμένων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν δύναται ν' ἀνανεώσῃ ἑαυτὸν ἐκ βάθους μετὰ τελείας σοβαρότητος ἠθικῶς καὶ θρησκευτικῶς, δὲν ἀναθρέψῃ δι' αὐστηρεῶς σχολικῆς καὶ οἰκιακῆς ἀγωγῆς νεότητα φιλεργὸν καὶ ἀφωσιωμένην εἰς τὸ καθήκον καὶ δὲν ἀποτελέσῃ οὕτω κατὰ μικρὸν τὸν ὑγιᾶ πυρῆνα Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος. Πράγματι πρέπει νὰ παρασταθῆ, μεθ' ὅσον ἔνεστι μεγίστης αὐστηρότητος, εἰς τοὺς σημερινοὺς οἰκίτορας τῶν κλασικῶν χωρῶν, ὅτι εἶναι οἰκτρὰ ἀπάτη τὸ πιστεύειν ὅτι λαοὶ καταπε-

1 Τὰ πολιτεύματα δὲν εἶναι μόνιμα ὡς εἰς τὸν σίδηρον ὁ ἰός, οὕτω καὶ εἰς ἕκατον εἶδος τῶν πολιτευμάτων φύσει ἐνυπάρχει καὶ παρίσταται τις κακία, εἰς τὴν βασιλείαν μὲν ὁ μοναρχικὸς ἢ ὁ τυραννικὸς λεγόμενος τρόπος, εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν δὲ ὁ ὀλιγαρχικὸς καὶ εἰς τὴν δημοκρατίαν ὁ θηριώδης καὶ χειροκρατικὸς « εἰς οὓς οὐχ οἶόν τε μὴ οὐ πᾶν τὰ τὰ προειρημένα ποιεῖσθαι τὰς μεταστάσεις, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος (Ἱστορ. 6, 10, 26). Τοῦτο πολλῶ μᾶλλον δύναται νὰ ῥηθῆ περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, διότι οὐ μόνον «τὸ παρὸν αἰε βαρὺ τοῖς ὑπηκόοις», κατὰ Θουκυδίδην, ἀλλὰ κυρίως διότι «πρόθυμος ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ εἰς τὰ καινοφανῆ καὶ θαυμαστά», ὡς λέγει ὁ Τάκτιος. Οἱ βασιλεῖς διαφθέρονται περισσότερον καὶ πολλοὶ βασιλεῖς ἀποβαίνουν τοιοῦτοι, ὡς εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, οἱ ἀπὸ γένους ὠρκίζοντο λέγοντες «καὶ τῷ δήμῳ κακόνους ἔσομαι καὶ βουλευσῶ ὅ,τι ἂν ἔχω κακόν» (Ἀριστ. Πολιτ. ε', ζ', στ'. 19) Διὸ καὶ τὰ ἐκπολιτιζόμενα ἔθνη κατέλυον τὰς βασιλείας. Ἡ Κρήτη, ἥτις διὰ τοῦ Μίνωος πρώτη ἐξεπολιτίσθη, πρώτη καὶ τὴν βασιλείαν κατέλυσε, μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀνδροπόμπου δολοφόνειαν τοῦ Σάνθου, αἱ Θῆβαι (Παυσ. 1 Θ', ε') καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κόδρου αἱ Ἀθῆναι.

σόντες ἐπὶ αἰῶνας ὄλους διὰ συμφορᾶς και κατασχύνης παντοίας δύνανται ἐξαπίνης και ἐπισπερχῶς οἰονεὶ διὰ συναρπαγῆς προσκτώμενοι ἐξωτερικούς τύπους και νεωτερικούς πολιτικούς θεσμούς, ἄνευ ἐσωτερικῆς ἀναπλάσεως και ἠθικῆς ἀναγεννήσεως, ν' ἀξιωθῶσι τῆς ἐπιτυχίας μεγάλων ἐθνικῶν σκοπῶν! Ναι· ἡ ἐσωτερικὴ ἀνάπλασις και ἠθικὴ ἀναγέννησις εἶνε *conditio sine qua non* τῆς προόδου τοῦ ἔθνους και τῆς εὐδοκμήσεως τοῦ πολιτεύματος και δὴ τοῦ δημοκρατικοῦ. Ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τοῦ λαοῦ θ' ἀναδείξη ἄρχοντας και ποιμένας χρηστούς και ἐναρέτους· ἄρχοντας φιλοπάτριδας θυσιάζοντας τὰ προσωπικά συμφέροντα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς πατρίδος. Ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τοῦ λαοῦ θὰ φέρη τὴν εὐνομίαν, ἣτις εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ καλῶς ἄρχειν και ἄρχεσθαι. Ὅπου τὸ κῦρος τῆς ἐξουσίας εὐκόλως σαλεύεται ὑπὸ τῆς πνοῆς τοῦ πρώτου ἀνέμου, ἐκεῖ ταχέως γεννᾶται τὸ χάος, ἡ ἀναρχία, «ἀναρχίας δὲ μείζον οὐκ ἔστι κακόν». Οἱ ἐλεύθεροι θεσμοὶ και τὰ ἐλεύθερα πολιτεύματα ἀποβαίνουν εἰς τὰς χεῖρας δημαγωγῶν και φαύλων μέσα ἀθλιότητος κοινωνικῆς και συντριβῆς τῶν ἔθνῶν. Οἱ θεσμοὶ δύνανται νὰ εἶνε ἀριστοὶ και κάλλιστοι, ἀλλ' ἄρχοντες φαῦλοι ἢ ἀσεβεῖς τὰ πάντα διαφθείρουν· ἄρχοντες «κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὄρφανοῖς οὐ κρίνοντες και κρίσιν χερῶν οὐ προσέχοντες» (Ἡσαΐ. α'. , 22), Ὁ Πασχάλ εἶπέ που «Ἀλήθεια ἐνεῦθεν τῶν Πυρηνάων, ψεῦδος ἐκεῖθεν αὐτῶν» (*Vérité en deçà de Pyrenées, mensonge au delà*). Πόση κοινωνικὴ φιλοσοφία ἐν τῇ φράσει ταύτῃ! Ἐθανματούργησε τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ἐν Ἑλβετία ἢ ἀλλαχοῦ, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο δὲν εἶνε ἡ πανάκεια εἰς ἄλλους λαοὺς ἀμορφώτους και οὐχὶ ἠθικούς.

Ἄλλ' εἰς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν και ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ δύνανται νὰ συντελέσῃ, εἴπερ τις και ἄλλη, ἡ ἀγία Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἀλλὰ σήμερον, ὡς μὴ ὄφειλε, περιορίζεται τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἐπέλευσιν τῶν ἐσωτερικῶν μόνον τύπων, διότι ὁ ἱερός κλήρος, ἐκτὸς ὀλίγων, ἤμισα δύνανται νὰ μεταδώσῃ τὰς ζωογόνους τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας ἀληθείας και νὰ πολεμήσῃ γενναίως κατὰ τῶν ποικιλονύμων ἐχθρῶν τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας και προόδου. Οἱ Κυβερνῆται τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας παρέλυσαν τὴν ἠθικὴν δύναμιν τῆς Ἐκκλησίας, κατέστησαν αὐτὴν ὄργανον κομματικῶν παθῶν και ἱεροσύλως ἐπώλησαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν, περιουσίαν, ἐγκατέλειπον τὸν ἱερὸν κλῆρον εἰς τὴν ἀμάθειαν και τὴν δυστυχίαν. Καὶ πῶς ποτε θὰ

δυνηθῆ ἡ Ἐκκλησία νὰ ὠφελήσῃ ἠθικῶς τὰς κοινωνίας, καὶ δὴ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, καθ' οὓς ἀνέθην διδάσκονται πανταχοῦ παντοῦται κακοθεταί καὶ εἰσήλασαν «λόκοι βαρεῖς, μὴ φειδόμενοί τοῦ ποιμνίου», ἐφ' ὅσον ὁ ἐφημεριακὸς κληρὸς εἶνε ἀνίκανος πρὸς τοιοῦτους γενναίους ἀγῶνας; Εἶνε ἄρα ἀνάγκη, οὐ μόνον χάριν τοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐνδόξου καὶ πολυπαθοῦς Ἑθνους καὶ τῆς προόδου αὐτοῦ καὶ δὴ τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νὰ ζωογονήσωμεν τὴν Ἐκκλησίαν, νὰ δημιουργήσωμεν εὐσεβῆ, λόγιον καὶ ἀξιοπρεπῆ κληρὸν. «Ἄρκει εἰς ἄνθρωπος, ζήλω Θεοῦ πεπυρωμένος, δλόκληρον διορθώσασαι δῆμον» (Χρυσοστ. Εἰς Ἀντιοχ. ὁμιλ. Α' § 1β').

† Ο ΓΟΥΤΥΝΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ ΠΟΥΚΑΡΠΟΣ